

УДК 58(092)

Т.М. ЧЕРЕВЧЕНКО¹, С.В. КЛИМЕНКО¹, Н.М. ШИЯН², О.М. ЦАРЕНКО², П.Є. БУЛАХ¹, О.В. БУЛАХ², Л.І. БУЮН¹, Л.А. КОВАЛЬСЬКА¹, В.С. ВАХРУШКІН¹

¹ Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України,
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

² Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
Україна, 01001 м. Київ, вул. Терещенківська, 2

ЯСКРАВЕ ЖИТТЯ В НАУЦІ

20 квітня 2006 року виповнилося 70 років від дня народження та 45 років від початку наукової діяльності видатного, добре знаного у світі українського ботаніка, доктора біологічних наук, професора, провідного наукового співробітника Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України Світлани Миколаївни Зиман.

Наукові досягнення С.М. Зиман є вагомим внеском у ботанічну науку, включаючи як теоретичні, так і прикладні її аспекти. Багатий досвід наукових досліджень, ґрунтовні фахові знання, творчий підхід до багатьох складних питань сучасної ботаніки створили їй високий авторитет не тільки в Україні, а й далеко за її межами.

Світлана Миколаївна Донська-Зиман народилася в Росії, в райцентрі Сорочинськ Оренбурзької області 1936 р. в родині службовців. Мати — українка Горонівська Валентина Трифілівна, батько — росіянин Донський Микола Олексійович познайоми-

С.М. Зиман

лись у Києві, де мати учительувала, а батько працював журналістом. У 1930 р. її батько був направлений на партійну роботу на Південний Урал. Працював заступником завідувача сільгоспвідділу Оренбурзького обкому партії, а за кілька місяців до початку війни був призначений на посаду директора великого радгоспу. Дитинство Світлани Миколаївни припало на важкі часи. Хоча батько малої Світлани мав бронь, він просив відправити його на фронт, після четвертої спроби його прохання задовольнили, а мати з трьома дітьми залишилась жити у селі, де

учительувала. Для Світлани Миколаївни спогади про війну — це насамперед постійне відчуття голоду. Влітку 1944 р. родина Донських повернулася до Києва, а батько у складі танкової дивізії Першого Українського фронту продовжував воювати й повернувся до родини у 1946 р.

У 1953 р. Світлана Миколаївна закінчила із золотою медаллю середню школу № 13 м. Києва і того ж року вступила до біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, після закін-

© Т.М. ЧЕРЕВЧЕНКО, С.В. КЛИМЕНКО, Н.М. ШИЯН,
О.М. ЦАРЕНКО, П.Є. БУЛАХ, О.В. БУЛАХ, Л.І. БУЮН,
Л.А. КОВАЛЬСЬКА, В.С. ВАХРУШКІН, 2006

чення якого в 1958 р. отримала диплом з відзнакою за спеціальністю "біолог-ботанік, вчитель біології та хімії" та направлення до аспірантури. У ті часи дуже модними були професії мікробіолога та біохіміка, але Світлана Миколаївна змалку захоплювалась ботанікою, тому вона обрала кафедру вищих рослин.

У 1958—1966 рр. Світлана Миколаївна, тепер уже Зиман, працювала викладачем біології в середній школі у с. Ясіня Закарпатської області, куди попросила дати направлення, тому що зустріла під час студентської експедиції до Карпат і покохала закарпатця.

Шлях Світлани Миколаївни в біологічній науці почався у 1960 р. — з вступу до заочної аспірантури при кафедрі вищих рослин Київського університету. Такі риси, як спостережливість, захоплення гірськими рослинами й ґрунтовні фахові знання, стали їй у пригоді під час написання першої наукової статті, що була присвячена знаходженню *Primula farinosa* L., яку раніше в Українських Карпатах та в Україні ніхто не збирав. 14 грудня 1966 р. на засіданні спецради біологічного факультету Київського університету С.М. Зиман блискуче захистила кандидатську дисертацію, підготовлену під керівництвом професора О.Л. Липи. Об'єктом її дослідження була флора і рослинність Ясінької улоговини, розташованої поміж гірськими масивами Чорногора, Свидовець й Горгани. Присутнім на захисті стало зрозуміло, що в біології з'явився новий талановитий науковець.

Слід зазначити, що Світлана Миколаївна і зараз, через багато років, продовжує із захопленням вивчати *Primula farinosa*, зокрема вона збирала та вивчала рослини цього виду на заболочених луках Словаччини (поблизу Брезно) й у Румунії (неподалік Турге-Муреш), а в 2000 р. на міжнародній конференції у Румунії зробила доповідь про реліктове осокове угруповання з участю *P. farinosa*.

На початку 60-х років життя зробило для С.М. Зиман, за словами самої ювілярки,

дорогий подарунок — відбулось знайомство, яке надалі переросло у плідну співпрацю, з відомим українським ботаніком — професором Костем Андрійовичем Малиновським, завідувачем відділу експериментальної екології Львівського відділення Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України. Співпраця з К.А. Малиновським значною мірою вплинула на подальшу наукову діяльність С.М. Зиман.

З грудня 1966 по серпень 1972 р. Світлана Миколаївна працювала вченим секретарем Ботанічного саду у м. Донецьк під керівництвом такого видатного ботаніка й організатора науки, як Євген Миколайович Кондратюк. В цей час розпочалось захоплення С.М. Зиман життєвими формами трав'янистих рослин, особливо після ознайомлення з працями відомого біоморфолога Віталія Миколайовича Голубева, з яким особисто вона познайомилася трохи пізніше. За результатами дослідження життєвих форм та біологічних особливостей степових рослин Донбасу було опубліковано її першу монографію — "Жизненные формы и биология степных растений Донбасса" (1976).

У 1972 р. С.М. Зиман повертається до рідного й улюбленого Києва із запасом творчих задумів і планів, наукових ідей та життєвих мрій. Від цього часу її наукова і трудова діяльність пов'язана з відділом вищих рослин (нині відділ систематики і флористики судинних рослин) Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Світлана Миколаївна почала працювати в цьому інституті на посаді старшого наукового співробітника, згодом була переведена спочатку на посаду провідного (1986), а з 1995 р. — головного наукового співробітника. Основне коло її наукових інтересів — життєві форми та онтоморфогенез як складова частина біолого-морфологічної диференціації квіткових рослин, популяційно-біологічні дослідження, а згодом — систематика й філогенія. З перших днів роботи у відділі С.М. Зиман долучилась до підготовки колективного видання "Определитель выс-

ших растений Украины" (1987), під керівництвом М.В. Клокова брала участь у створенні монографії "Тысячелистники" (1984), у таких загальновідділівських роботах, як "Хорология растений Украины" (1985) і таксономічні обробки родин Rosaceae, Fabaceae, Crassulaceae та деяких інших (досліджувала біоморфологію), крім того, вона працювала у складі колективу авторів над "Словарем ботанических терминов" (1984).

Ще під час роботи у Донецькому ботанічному саду Світлана Миколаївна зрозуміла, що для подальшої успішної наукової роботи доцільно перейти від дослідження життєвих форм екологічної (степової) групи рослин до біоморфологічного дослідження окремого таксона, і після обговорення своїх творчих планів з Є.М. Кондратьюком обрала для дослідження такий таксон, як родина Жовтецеві (Ranunculaceae). Працюючи в Інституті ботаніки, С.М. Зиман перейшла від біоморфологічного дослідження обраної родини до розгляду особливостей

її морфологічної еволюції взагалі, тобто заглибилась у теоретичні питання. Результатом цієї роботи став захист у 1984 р. докторської дисертації, присвяченої морфологічній еволюції родини Ranunculaceae у повному обсязі. Офіційними опонентами виступили доктори біологічних наук, професори Р.В. Камелін, В.М. Голубев та К.А. Малиновський, які дуже високо оцінили роботу дисертанта. За матеріалами докторської дисертації у 1985 р. було опубліковано монографію "Морфология и филогения семейства Лютиковых". У 1989 р. у міжнародному журналі "Annals of the Missouri Botanical Garden" побачила світ велика публікація "A geographic analysis of the Family Ranunculaceae", співавтором якої був найкращий у США знавець родини Жовтецеві, професор Пенсильванського університету Карл Кінер. Відтоді й розпочалася творча співпраця С.М. Зиман з цим видатним вченим.

У наступні роки Світлана Миколаївна продовжувала всебічне дослідження родин

Під час поїздки по В'єтнаму. Зліва направо: Л.І. Булон, Т.М. Черевченко, С.М. Зиман, В.С. Вахрушкін

ни Жовтецевих. Найцікавішим для поглибленого вивчення виявився модельний рід *Anemone L.* С.М. Зиман стає науковим керівником теми відділу систематики і флористики судинних рослин "Дослідження диференціації, філогенії та еволюційних тенденцій квіткових рослин (на прикладі модельного роду *Anemone L.*)". Ця наукова тема була блискуче завершена (дослідження здійснювались на матеріалах гербарних колекцій та експедиційних поїздок по Україні й Росії, насамперед, зборів на Кавказі, у горах Середньої Азії, включаючи Памір, на Алтаї та Далекому Сході). Згодом було створено міжнародний творчий колектив з вивчення роду *Anemone* в повному обсязі, тобто у світовому масштабі. Було вирішено багато номенклатурних питань, розроблено ключі для розрізнення таксонів різного рівня, описано внутрішньородові та внутрішньовидові таксони, здійснено критичний перегляд багатьох морфологічних ознак і оцінено їх значущість для систематики роду.

Дослідженнями Світлани Миколаївни зацікавився видатний вчений Європи — професор Віденського університету академік Фрідріх Ерендорфер (Австрія). З 1990 р. і донині продовжується їх наукова співпраця, значну частину публікацій вони готують разом. До складу колективу ввійшли також Карл Кінер та його найкращий учень — Брайан Даттон, разом з яким С.М. Зиман отримала грант від National Research Council, США (у рамках програми "Twinning Program"), що дало змогу критично опрацювати колекцію роду *Anemone* у кращих гербаріях США та здійснити експедиційні поїздки по цій країні. Ще одним з результатів співпраці було запрошення Світлани Миколаївни разом з Б. Даттоном та китайським професором Ванг Вен Цаєм (з яким С.М. Зиман познайомилась у 1996 р. у Гарвардському університеті і який також увійшов до складу творчого колективу) взяти участь в обробці роду *Anemone* у "Flora of China" (опубліковано у 2001 р.). Для того щоб підготувати текст для "Flora of China", С.М. Зиман працювала з найбільшими колекціями

східноазіатських видів роду у гербаріях Великої Британії: Ботанічного саду К'ю, Історико-природничого музею (обидва у Лондоні) та Единбурзького ботанічного саду.

Академік Ф. Ерендорфер допоміг С.М. Зиман відвідати у 1997 р. у Південну Францію (Приморські Альпи) та Східну Іспанію для того щоб здійснити популяційні дослідження трьох середземноморських видів *Anemone* (*A. palmata*, *A. coronaria* та *A. hortensis*). Ця подорож була надзвичайно результативною завдяки допомозі Фредерика Медейла із Середземноморського інституту екології та палеоботаніки (Марсель) та Моніки Бошкаю з Ботанічного саду Валенсії. За результатами цієї роботи було опубліковано у "Botanical Journal of Linnean Society" статтю з біосистематики дуже рідкісної у Франції та Іспанії *A. palmata*, з використанням комплексу даних порівняльно-морфологічного, популяційного, екологічного, каріологічного та математичного аналізів.

Міжнародне співробітництво по роду *Anemone* було продовжено у 2000 р. під час приватної поїздки Світлани Миколаївни до Великої Британії, коли у Ботанічному саду К'ю вона познайомилась з професором Юїчі Кадотою з Природничого музею Токіо (Японія). На прохання Ю. Кадоти С.М. Зиман здійснила критичний перегляд роду *Anemone* у флорі Японії, після чого була спільна робота з основними складовими частинами роду, за результатами якої в "Journal of Japanese Botany" опубліковано чотири статті по підроду *Anemonanthea* (2004—2005) й частині секції *Omalocarpos* (2005—2006).

Світлана Миколаївна повернулася до карпатської тематики, коли у 1994—1996 роках завдяки гранту Світового банку стало можливим здійснити популяційні дослідження низки рідкісних високогірних видів й взяти участь у виданні колективної монографії "Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника" (1997). Упродовж останніх років С.М. Зиман разом з карпатськими колегами — професором Ф.Д. Гамором та Ю.Ю. Тюхом займається вивченням

рідкісних високогірних рослин в Українських Карпатах, які зростають переважно на Свидівці й Мармароші (у межах Карпатського біосферного заповідника), також у Горганах (на території Національного природного парку "Синевір"). Вона сподівається продовжити цю роботу й зробити теоретичні висновки щодо історії розвитку високогірної флори Карпат. Однією із складових частин цього циклу досліджень є підготовка текстів по 25 видах рідкісних високогірних карпатських рослин для нового видання "Червоної книги України".

Протягом останніх п'яти років С.М. Зиман працює у складі колективу відділу систематики над підготовкою нового видання "Флори України". Для цього видання було підготовлено "Морфологічний нарис", який, після деяких доопрацювань, у 2003 р. вдалося надрукувати у вигляді "Ілюстрованого довідника з морфології квіткових рослин" (до колективу авторів ввійшли також С.Л. Мосякін, О.В. Булах, О.М. Царенко й Л.М. Фельбаба-Клушина). Упродовж 2005 р. на основі зазначеного "Словника" С.М. Зиман (разом з С.Л. Мосякіним, О.В. Булах і М.М. Федорончуком) підготувала "Тривимний список назв судинних рослин флори України", в якому було критично переглянуто всі існуючі російські й українські назви спочатку видів, а потім ще й родів.

Велику увагу ювілярка приділяє вихованню молодих вчених. Під її керівництвом підготовлено і захищено чотири кандидатські дисертації. Крім того, всі науковці, які звертаються за підтримкою чи допомогою, завжди її отримують. Світлана Миколаївна щедро ділиться науковими ідеями, знаннями, життєвим досвідом, стежить за долею більшості з молодих колег і прагне бути їм корисною (як у свій час це робили її славні вчителі). В останні роки саме цій час-

тині своєї діяльності вона приділяє дедалі більше уваги.

Світлана Миколаївна неодноразово представляла ботанічну науку України на високих наукових форумах за рубежом, публікує статті в міжнародних наукових журналах, виступає з доповідями перед найрізноманітнішою аудиторією. Багато років вона є членом спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора біологічних наук при Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України та при Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України.

У науковому доробку Світлани Миколаївни понад 150 наукових публікацій, відомих широкому колу дослідників у галузі систематики, біоморфології, географії рослин, вона є автором і співавтором 10 монографій. Ці праці широко відомі в Україні і далеко за її межами.

Світлана Миколаївна — непересічна особистість, високоінтелігентна, розумна, принципова, працьовита, енергійна, віддана науці, дисциплінована людина, вимоглива до себе та інших, науково ерудована, з певною часткою авантюризму (не знає, що таке "не може бути"), красива, добра, чарівна, щира, ніжна і мудра жінка.

Свій славний ювілей Світлана Миколаївна зустрічає сповнена наукових задумів, творчих планів і нових ідей, спрямованих на розв'язання ще невіршених питань систематики, еволюції та філогенії квіткових рослин. Ботанічна спільнота не тільки України, а й багатьох країн світу, співробітники рідного Інституту ботаніки та Національного ботанічного саду, учні, друзі щиро вітають та поздоровляють її з днем народження, бажають доброго здоров'я, довгих плідних років життя, невичерпної енергії і натхнення для здійснення творчих задумів, успіхів і перемог у всьому!